

CRÒNICA DE LES JORNADES SOBRE LA SETMANA TRÀGICA
(1909)
(Barcelona, 5-7 de maig de 2009)

UN PREÀMBUL ACADÈMIC I EMOTIU

El dia 24 de març, a les set de vespre, a l'església de l'Oratori de Sant Felip Neri de Gràcia se celebrà un acte que l'organització de les jornades va concebre amb un doble vessant, d'una part acadèmic, i de l'altra, marcat amb un tarannà més artístic i emotiu.

La part acadèmica l'encapçalà el professor Agustí Colomines, que fou el conferenciant triat per a dur a terme el preàmbul de les jornades. Tot fent un repàs de la historiografia al llarg de cent anys, el doctor Colomines palesà la manca d'estudis específics referents a la qüestió que en aquella vesprada es presentava. Les dades que l'historiador presentà i demostratives de l'escassa producció en els darrers decennis relativa a la Setmana Tràgica publicada fins ara, sorprengué molt els assistents, sobretot tenint en compte la rellevància que els fets tingueren al seu temps i com a anunci del juliol de 1936.

En la seva relació, el doctor Agustí Colomines presentà moltes dades historiogràfiques com ara les relatives a la abundor d'estudis sobre la figura de Francesc Ferrer i Guàrdia, els quals, segons ell, foren fruit del context de recuperació democràtica una volta passada la dictadura del general Franco i suscitada pel nou panorama educatiu nascut arran del restabliment de les llibertats i del naixement de l'escola actual, que cercà els seus pretesos orígens en les tesis i postulats del pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia.

El conferenciant es referí al concepte de «Setmana Tràgica», una qualificació que el sorprengué, quan descobrí que procedia de la premsa carlista de l'època. Aquesta denominació, que hom acabà emprant com a distintiva de les jornades d'aquells fets de 1909 pels contemporanis primer, i, més tard, com a ítem historiogràfic entre els estudiosos, n'arraconà d'altres que a l'època s'empraren, com ara: Setmana Gloriosa, Setmana Sagnant, Roja o de Passió o Revolució de Juliol.

El reverend doctor Ramon Corts i Blay, director de les Jornades que aquell capvespre d'inicis de primavera es presentaven, féu una breu dissertació sobre la Biblioteca Balmes, institució que dirigeix, com també algunes al·lusions al seu fundador, el jesuïta Ignasi Casanovas, que la instituï l'any 1925, i la dotà justament amb alguns llibres que pogué recuperar de moltes seues eclesiàstiques cremades durant la Setmana Tràgica.

La segona part de l'acte constà d'un recital rapsòdic, a càrrec del periodista Ignasi Miranda, de certs fragments de «L'església cremada», article periodístic del poeta Joan Maragall inspirat precisament en la crema de l'Oratori de Sant Felip Neri, de Gràcia, durant la Setmana Tràgica, i que evoca el desig per part del poeta que aquells lamentables fets duguessin l'Església i els seus fidels a reflexionar sobre el que havia succeït i que, ensems, aquesta reflexió la fes tornar a la senzillesa dels primers cristians.

En finalitzar l'acte de presentació de les jornades que tindrien lloc, pocs dies després, a la seu de la Balmesiana, hi hagué un petit concert de veus femenines a càrrec de l'Escola de Música de Gràcia.

JORNADES SOBRE LA SETMANA TRÀGICA

Sota el modest títol de «Jornades sobre la Setmana Tràgica» tingué lloc a la seu de la Fundació Balmesiana, de Barcelona, que inclou també la Biblioteca Balmes, un veritable congrés dedicat a la presentació d'estudis referents a la Setmana Tràgica. Les esmentades jornades se celebraren els propassats dies cinc, sis i set de maig, i aplegaren alguns dels recercadors més remarcables en l'àmbit de la història contemporània social, religiosa i política del país. Com acostuma a passar en aquesta mena de trobades d'estudiosos, la cita fou escenari d'interessants debats referents als fets ocorreguts el 1909.

Juntament amb les primeres Jornades internacionals sobre el conflicte marroquí i la Setmana Tràgica que organitzà també, al mes de maig, la Universitat Pompeu Fabra, la trobada d'estudiosos de la Balmesiana, ha estat un dels primers encontres que han estat convocats per tractar dels fets del juliol de 1909 amb motiu del seu centenari.

UNES JORNADES DEDICADES A LA COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DELS FETS DE 1909

Els organitzadors són la Biblioteca Balmes i la Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales del Ministeri de Cultura. El comitè directiu el formaven el doctor Ramon Corts i Blay, fra Valentí de Manresa, OFM Cap i fra Francesc Xavier Català O. P. ajudats per la la senyora Cecília Vives. També hi participaren amb el seu suport diverses institucions com ara la Facultat de Teologia de Catalunya, l'Obra Social de «La Caixa», el C.S.I.C, l'Arxiu Nacional de Catalunya i el Canal Cultura. El comitè científic el formaven els mateixos del comitè directiu més el doctor Josep M. Sans Travé, director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, el doctor Josep Martí Bonet (arxiver diocesà), el senyor Albert Manent (historiador), el pare Josep M. Benítez, S.J. (Universitat Gregoriana de Roma), el pare Hilari Ragner O.S.B. (historiador), el doctor Enric Moliné (historiador), la doctora María de los Ángeles Pérez Samper (Universitat de Barcelona), el doctor Santiago Casas (Universitat de Navarra), el doctor Lluís Calvo (director del CSIC de Barcelona), el doctor Josep Termes (historiador) i el doctor Jaume de Puig (historiador).

Pel que fa als participants, com a conferenciants o ponents, aquests foren: Joan B. Culla, Cristóbal Robles, Nazario González, Valentí Serra de Manresa, José Andrés Gallego, Pedro Álvarez, Josep M. Figueres, Josep Maria Caparrós, Fernando García Sanz i Ramon Corts. La vàlua de tots ells, així com l'encert de la comissió organitzadora que els convocà, justificaren l'èxit de les jornades, que atragueren un bon nombre de participants inscrits.

Durant les Jornades a la Balmesiana hi hagué com una antologia de l'exposició «Memòria Gràfica d'una revolta», que havia d'inaugurar-se el mes següent a la seu de l'Arxiu Nacional de Catalunya i que mostrava algunes fotografies dels fets de la Setmana Tràgica en remarcables edificis religiosos, captades per dos primerencs

representants de l'incipient fotoperiodisme català de la primera del segle xx: Josep Brangulí i Josep Maria Sagarra. Les imatges exposades foren seleccionades pels tècnics arxiviers de l'Arxiu Nacional de Catalunya i extretes de les col·leccions dels fons dels predits fotògrafs que es troben dipositats en el suara esmentat centre arxivístic.

Com no podia ésser de cap més manera, totes les intervencions tingueren un digne to acadèmic i molt rigoroses pel que fa als plantejaments. Versaren sobre el significat, el context i l'impacte de la revolta de 1909. Atès que tots els ponents convidats són investigadors de reconeguda solvència i d'una brillant trajectòria d'anys d'investigació, llurs aportacions palesaren ser fruit de l'anàlisi exhaustiva de fons molt abundants i de divers tarannà. Quant a les fonts emprades pels conferencians, foren especialment interessants les referències documentals descobertes als fons de la Fundació Antonio Maura de Madrid i de l'Arxiu Secret Vaticà, les quals, un cop publicades, contribuiran a intensificar la renovació historiogràfica que s'està fent.

És escaient de comentar també que la celebració de les jornades de la Setmana Tràgica ha posat de manifest que la seva relectura, cent anys després, ha permès una autocrítica serena per part de l'Església, la qual ja fou feta aleshores, i com es veié impel·lida encara més envers l'acció social.

Les Jornades han servit igualment per a escatir a través de l'anàlisi heurística, com s'anà bastint al llarg del temps el mite historiogràfic de Francesc Ferrer i Guàrdia. Han contribuït també a analitzar el potencial subversiu que tingueren certs moviments de tipus anticlerical i antireligiós a la Barcelona del primer terç del segle xx, com ara els lliurepensadors, els anarquistes, els socialistes, els lerrouxistes i, encara després de la Setmana Tràgica, la mateixa maçoneria.

Altrament, i entroncant amb les darreres paraules, les jornades han servit per a confirmar els nexes entre la Setmana Tràgica de Barcelona de 1909 i la de Buenos Aires de l'any 1919, on s'han pogut registrar alguns activistes catalans que havien fugit o havien estat exiliats deu anys abans per la repressió immediatament posterior a la revolta barcelonina de l'any 1909.

PRIMERA JORNADA (DIMARTS 5 DE MAIG)

Les jornades pròpiament dites foren inaugurades a les 12 del migdia del dia 5 de maig al saló d'actes de la Fundació Balmesiana. Presidia aquest acte el senyor cardenal arquebisbe de Barcelona, monsenyor Lluís Martínez Sistach, acompanyat pels reverends Ramon Corts i Àngel Fàbrega, i pels doctors Josep M. Sans Travé i Joan B. Culla i Clarà. Fou el senyor cardenal qui obrí aquest acte amb unes paraules dedicades a recordar el procés vital d'una Església que sempre ha viscut al mateix ritme que marcaven els goigs i els dolors de la humanitat. En presentar aquestes Jornades volgué fer un agraïment explícit a totes les institucions de l'Església, que no solament actuen amb diligència al servei de les necessitats humanes, sinó a aquelles que a través del compromís científic promouen una necessària autocrítica i un valuós diàleg amb la societat contemporània. Amb paraules d'agraïment a la Comissió Organitzadora de les Jornades i a les institucions que li han donat suport, el senyor cardenal declarà obertes les Jornades sobre la Setmana Tràgica.

El doctor Ramon Corts prengué seguidament la paraula per agrair la presència i les tan ben elaborades paraules del senyor Cardenal i feu palès també el seu agraïment a les autoritats assistents: el doctor Roig Rosich, representant de la Presidència de la Generalitat, senyora Montserrat Coll, secretària general del Departament d'Afers Religiosos, de la Generalitat de Catalunya, doctor Lluís Calvo, director del C.S.I.C. de Barcelona, el doctor Pere Molas, president de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el senyor Jordi López, president del Patronat Muntanya de Montserrat, representants de la Facultat de Teologia de Catalunya i de la Universitat Abat Oliba i Comitè Científic de les Jornades. El doctor Corts acabà la seva intervenció exposant la motivació d'aquestes Jornades i agraint el suport de les institucions i dels presents (aquests parlaments es troben reproduïts íntegrament en les pàgines d'aquesta revista).

Després, el doctor Sans Travé presentà el ponent de la lliçó inaugural, doctor J. B. Culla, qualificant-lo de professor universitari modèlic per la seva dedicació tridimensional: docència acadèmica, investigació amb mètode objectiu i rigorós i tasca difusora, cosa que comprovarem els assistents en escoltar el Dr. Culla, professor d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona, i la seva conferència titulada *Revisitar la Setmana Tràgica*. Entre les diverses definicions

que d'autors contemporanis i posteriors als fet havia rebut la Setmana que ens ocupa, l'autor en va fer un destriament i una fonamentació del que ell mateix va definir com un esclat violent. Ens submergí en una passejada històrica per les causes, els efectes i els protagonistes d'aquells dies exaltats i clogué la seva exposició glossant el paper de l'Església, que no havia sabut fer prou autocrítica.

Finida la conferència, el purpurat clogué l'acte.

A la sessió de tarda, oportunament titulada El context, foren tres els ponents que tractaren sobre el context històric de la Setmana Tràgica: Cristóbal Robles, Nazario González i Fra Valentí Serra de Manresa.

Primerament, el doctor Cristóbal Robles, amb la seva ponència titulada *¿Acabó la Semana Trágica con Maura? Algunas claves políticas de su gobierno largo*, situà la Setmana Tràgica en el context polític del govern d'Antonio Maura i analitzà els aspectes relacionats amb el president del govern i els fets de Barcelona de 1909. Certament, la caiguda del president Maura no es produí com a resultat exclusivament de la Setmana Tràgica i així ho afirmà el ponent. Amb tot, la Setmana Tràgica i, sobretot l'ús que en feren les veus discordants amb el Govern per la seva reacció davant de la revolta, fou un notable element de desgast que patí el gabinet del president del Consell de ministres i que, en última instància, dugué a la pèrdua de confiança del monarca. La concepció i convicció que, per tal de tenir una Espanya respectada a l'estranger calia construir un país que integrés els territoris i que compregués llur diversitat i pluralitat, en especial Catalunya, finalment li reportà la desaprovació del monarca. Maura fou l'únic polític de la Restauració que compregué el fet català i ho demostrà acollint els membres de Solidaritat al Congrés dels Diputats. Tanmateix la construcció d'un Estat no interventor en una societat en expansió a l'espai públic fou, segons el ponent, un dels motius que féu que ningú aturés la revolta.

Després del doctor Robles, parlà el doctor Nazario González, qui amb la seva intervenció, *Los actores de la revuelta: anarquistas, republicanos y socialistas, antes, en y después de la Semana Trágica*, tal com preludiava el seu títol, versà sobre els principals col·lectius implicats en els fets de juliol de 1909 a la ciutat comtal. Així doncs, el ponent analitzà l'evolució i les relacions dels principals grups vinculats

a l'anarquisme, el socialisme i el republicanisme poc o molt entre 1869 i les vigílies de la II República, incidint en la significació i participació d'aquestes ideologies en la vaga i la revolta de 1909.

Conclougué la sessió de tarda de la primera jornada fra Valentí Serra de Manresa amb la seva sintètica ponència que duia per títol *L'Església a Catalunya en temps de la Setmana Tràgica*. El frare caputxí resumí en primer lloc l'ambient de creixent secularització dels costums dels barcelonins en el període immediatament precedent a la revolta de 1909 i del també creixent clima anticlerical. A continuació va presentar alguns exemples de persecució que patiren tant individus particulars, com comunitats religioses, sobretot aquelles que tenien un especial rol de cura pastoral i assistencial (educació, salut...) envers les classes obreres. En la descripció de la revolta va fer al·lusió a la persecució i vexació que patiren els religiosos així com la crema selectiva dels immobles de l'Església. Mercès a la ponència s'han pogut veure els agents que ajudaren els perseguits, ja fossin particulars o bé col·lectius vinculats al carlisme i al sometent armat com també alguns dels mecanismes de defensa que empraren alguns religiosos per a llur personal protecció. En les seves paraules, fra Valentí també va voler fer esment de les crides a la reflexió i la invitació al perdó sincer que manifestaren Roma, els bisbes i moltes comunitats religioses una vegada culminat el desastre.

SEGONA JORNADA (DIMECRES 6 DE MAIG)

A la sessió matinal del dia sis de maig, que duia el títol de L'impacte, hi intervingueren: José Andrés Gallego, Pedro Álvarez i Josep Maria Figueres. Aquests tres solvents historiadors foren els ponents que s'encarregaren d'analitzar l'impacte de la Setmana Tràgica sobre diferents aspectes concrets de la primeria del segle xx.

José Andrés Gallego, amb la conferència que titulà, senzillament, *El impacto*, va descriure la Setmana Tràgica com un procés que va implicar moltes persones, ni que fos per la seva actitud passiva davant la destrossa, i no tan sols un centenar de conspiradors. El fet que, després de molts anys de relativa pacificació social i religiosa, es produís un esdeveniment d'aquesta envergadura fou un veritable impacte per a les persones que no havien conegut res de semblant i

per a la mateixa Església, que prengué des d'aleshores consciència de la necessitat de protegir-se.

Seguidament, Pedro Álvarez va intervenir amb *La masonería en la vida, obra y proceso de mitificación de Francisco Ferrer y Guardia* per mitjà de la qual va posar de manifest que, tot i que algunes obediències maçòniques com la catalanobalear estigueren en certa manera involucrades en els fets de la Setmana Tràgica, la maçoneria en general se'n va mantenir al marge. Pedro Álvarez exposà ben documentadament la trajectòria del seu protagonista: Ferrer i Guàrdia, un pedagog mediocre adscrit segons conveniència a diverses ideologies, però sempre situat dintre la maçoneria i el lliure pensament. La seva principal tasca fou la d'establir un canal de comunicació entre la maçoneria francesa i l'espanyola per tal de difondre el lliure pensament, tothora amb enfocaments anticlericals i laïcistes. A nosaltres, ens ha arribat com un símbol de la llibertat de consciència, gràcies a la interessada mitificació que se'n va fer després de la seva mort.

Josep Maria Figueres fou el tercer ponent del matí, amb la seva intervenció titulada *La recepció de la Setmana Tràgica a la premsa de Madrid. La desactivació de la protesta arreu d'Espanya amb la censura i l'amenaça del separatisme* es basà en les referències trobades a la premsa estatal sobre els fets de Barcelona, que demostraven que l'actitud general era de donar notícies crítiques al respecte. Manifestà que, en sentit ampli, tot esdeveniment que fes referència a Catalunya era considerant dolent i una prova més de nacionalisme irracional. Seguint el fil de la premsa, es demostra que hi va haver una censura per part del govern central per tal d'anul·lar la previsible extensió de la protesta.

Aquella mateixa tarda, la sessió tingué lloc al Saló de la Residència d'Investigadors del C.S.I.C del barceloní carrer de l'Hospital, en un ambient que hom pogué notar més relaxat i convivial que a les sessions de conferències. Segons el programa, s'oferí aquí la projecció d'alguns fragments de la pel·lícula *La ciutat cremada*, d'Antoni Ribas. El doctor Josep Maria Caparrós, professor d'història contemporània i del cinema fou l'especialista encarregat de presentar les escenes del film que ell mateix havia seleccionat com a més representatives de tota la pel·lícula. Caparrós, en la seva dissertació, prèvia a la projecció dels fragments seleccionats, va assegurar en primer lloc que tant ara

com en el moment que s'estrenà (l'any 1976) es va mostrar molt crític amb el film, ja que palesava una imatge de la revolta de la Setmana Tràgica que era més aviat un element d'exaltació nacional, fruit del context de la Transició, més que no pas una pel·lícula acurada i rigorosa des del punt de vista científic, malgrat tenir l'aval de reputats historiadors, com ara Josep Benet, Josep Termes i Isidre Molas. Tanmateix el doctor Caparrós ponderà precisament el valor que té el llargmetratge com a reflex del context en què va néixer. En acabar la visió dels fragments, el professor Caparrós volgué agrair expressament el fet que, en unes Jornades concebudes com a reunions de caràcter científic, hi hagués una projecció cinematogràfica, cosa que elevava aquest congrés a la categoria de Simposi. Volgué assabentar-nos també que haguéssim pogut observar imatges autèntiques de la Setmana Tràgica, gravades in situ per pioners catalans de l'art cinematogràfic, però aquests testimoniatges s'han perdut per sempre. Amb un petit diàleg i canvi d'impressions per part dels presents, acabà la sessió.

TERCERA JORNADA (DIJOUS 7 DE MAIG)

La tercera part de les jornades, sota el títol temàtic d'*El ressò internacional*, comptaren amb la intervenció dels reconeguts historiadors Fernando García Sanz i Ramon Corts i Blay.

El primer, Fernando García, glossà la repercussió de la Setmana Tràgica a l'exterior amb la seva ponència titulada *El caso Ferrer: Imagen y relaciones internacionales de España*. Aquesta ponència posà especial atenció a esmicolar els testimoniatges sobre la Setmana Tràgica en els països veïns, els quals fan referència sobretot a les manifestacions i les protestes per l'execució de Ferrer i Guàrdia, malgrat ser poc conegut o gens, com a Itàlia, on s'aprofità l'ocasió per a reunir totes les ideologies d'esquerres i pressionar el govern. La imatge d'Espanya continuarà essent la de la «llegenda negra», un estat feble i endarrerit on la religió és l'expressió del seu subdesenvolupament. D'aquesta manera, els altres països refer-maven llurs sistemes polítics i llur supremacia.

Ja en la sessió conclusiva, la intervenció del doctor Ramon Corts, sota el títol de *La Setmana Tràgica en l'Arxiu Secret del Vaticà*, versà sobre la coneixença que la Santa Seu tenia dels fets gràcies a comunicacions puntuals i altres informes. Entre aquests cal destacar

els elaborats per eclesiàstics que foren testimonis dels fets i que fins ara eren desconeguts. Característiques comunes a tots els relats són la passivitat de les autoritats, la responsabilitat dels anarquistes i republicans en despertar la fúria dels revolucionaris i la revisió de l'actuació de l'Església en la seva missió evangelitzadora. A més d'això, la Santa Seu era receptora d'una bona quantitat de reculls de premsa sobre el particular. Així, el representant de la Santa Seu no dubtà a definir la Setmana Tràgica com una veritable persecució religiosa.

S'oferí en la ponència molta informació sobre les nunciatures d'Espanya i d'altres països a l'hora de transmetre informacions directes i de primera mà sobre els fets, la situació política en general i les repercussions posteriors. El doctor Corts féu esment també del paper de mediació i conciliador de la Santa Seu, amb el seu desig de restablir un equilibri fonamentat en la revisió, el perdó i els valors de la religió cristiana.

El prefecte de l'Arxiu Secret del Vaticà, monsenyor Sergio Pagano, encarregat de fer el discurs de cloenda de l'encontre, es trobà impedit per raons de salut i, a través d'una missiva va desitjar que totes les celebracions commemoratives del centenari de la Setmana Tràgica ajudessin a una entesa mútua entre el món eclesiàstic i el polític a Espanya.

En absència de monsenyor Pagano, director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, el doctor Josep Maria Sans Travé, membre del comitè científic de les Jornades, procedí a la cloenda d'aquest encontre acadèmic. Així, posà en relleu la gran vàlua de les ponències i comunicacions presentades, totes elaborades amb gran rigor i amb documentació inèdita o molt poc coneguda, per la qual cosa urgí la publicació de les actes, de les quals assegurarà que seran un punt de referència obligat per a tots els estudiosos de la història contemporània de Catalunya.

FRA XAVIER CATALÀ, O. P.
ALEXIS SERRANO, historiador

PRESENTACIÓ DE LES JORNADES SOBRE
LA SETMANA TRÀGICA A L'ESGLÉSIA DE
L'ORATORI DE SANT FELIP NERI DE GRÀCIA